

Kerekes Szilárd

Természetkutatás és -védelem a lakóhely környékén

Bevezetés

Ahhoz, hogy a természettel összhangban élhessünk, meg kell ismernünk, meg kell tapasztalnunk azt. A természettel szemben tanúsított magatartás alapelemei gyermekkorban alakíthatók ki környezeti neveléssel, a természet megismerésén keresztül. A tapasztalat azt mutatja, hogy erre manapság sok családban nincs elegendő idő, energia, türelem. Nekünk, tanítóknak kell pótolnunk ezt a tevékenységet. Ha elmulasztjuk ezt, akkor társadalmi szempontból hiányos személyiségjegyekkel bíró nemzedékeket bocsátunk ki iskoláink kapuin, mivel a természetben való viselkedés, az élőlényekkel szemben tanúsított magatartás is része a társadalmi beilleszkedés folyamatának. Olyan embereket kell nevelnünk, akik meglátják a természet szépségeit, és belső késztetést éreznek a természet védelmére. Belülről jövő indíttatást azonban csak az érezhet, aki látta már ezeket a szépségeket, megismerte természetes életterükben a különféle élő-lényeket és megszerette azokat.

A kötelező központi jellegű tananyag kényszere háttérbe szorítja a lakóhely környékének megismertetését, a környezeti nevelésre szánt kis óraszám pedig nem teszi lehetővé időigényes természetkutatási foglalkozások megvalósítását. Eme hiányosságok kiküszöbölése érdekében e célokat felvállaló tantárgyak bevezetésére van szükség.

Jelen dolgozat célja választható tantárgy kidolgozásával segíteni a tanítókat abban, hogy környezeti nevelésük helyhez kötődő, átfogó és folyamatos legyen. A tantervjavaslat gondolati vázat ad, amely az adott környezetnek, a tanulók érdeklődésének és képességeinek megfelelően tölthető ki aztán konkrét tartalommal.

A tantárgy kidolgozásának módszertana

A tantárgy kidolgozása során az érvényben lévő I–IV. osztályos környezet-ismereti tanterveket vettem alapul.

A környezeti nevelés határfokának növelése érdekében a tantárgy tartalma szervesen illeszkedik a törzsanyag hasonló témájú tantárgyainak tartalmához, ugyanakkor helyi ismeretekkel, későbbi életük során nagy valószínűséggel igényelt jártasságok és készségek kialakításával egészíti ki azt. Épít az előző években elsajátított környezeti ismeretekre, készségekre és magatartásformákra. A törzsanyag környezeti neveléssel foglalkozó tantárgyainak oktatási gyakorlatától eltérően a környezeti nevelés terep-gyakorlat jellegű foglalkozásokon történik, az ismeretszerzés alapjául a tanulmányozott élőlények, jelenségek és folyamatok közvetlen megfigyelése szolgál, a jártasság- és készségalkotás gyakorlati tevékenységek végrehajtásával történik.

Indoklás

A Természetkutatás és -védelem a lakóhely környékén elnevezésű tantárgy egy – a Matematika és természettudományok, Ember és társadalom, Testnevelés és sport illetve Technológia műveltségi területeket érintő – műveltségi területközi, I–IV. osztályban választható tantárgy. Tanulmányozása lehetővé teszi a tanulók számára a környezet tevékeny megismerését, személyiségformáló élményhelyzeteket nyújt, alkalmat, időt, helyet, eszközöket biztosít a spontán és szervezett tapasztalatszerzésre és a természetvédelemre.

A természetben tartott foglalkozások során a tanulók erőteljesen szembe-sülnek a természettel és helyi környezetükkel, kibővülnek tanórán szerzett ismereteik, új vonatkozásait ismerik meg egyes, általuk felszínesen már ismert környezeti elemeknek. A tantárgy alkalmat ad a tanulói ismeretek gyakorlati alkalmazására, különböző értelmi tevékenységek gyakorlására, valamint a természet kutatását és védelmét szolgáló jártasságok, készségek kialakítására és fejlesztésére is. A környezeti elemek, természeti jelenségek meg a közöttük levő összefüggések megfigyelésével ökológiai alapismereteket nyújt, előkészíti az ökológiai alapú szemlélet kialakulását.

Felkelti a tanulók érdeklődését a körülöttük levő „hétköznapi” növény- és állatvilág iránt, megtanítja őket, hogy nyitott szemmel járjanak a természetben, kielégíti természet iránti érdeklődésüket, a szabadidő hasznos kihasználási lehetőségeivel ismerteti meg őket. Megfelelő fajismeret megteremtésével elősegíti a helyes érzelmi viszonyok kialakulását. Érzelmi vonzódást teremt a tanulóknak a természet iránt, természetbarát és -búvár viselkedési mintákat alakít ki bennük. Olyan szokások körét teremt meg a résztvevőkben, amelyek szilárd alapot adnak a korszerű környezeti kultúra kialakulásához. Felelős vonzalmat ébreszt a szülőföld iránt. A tevékenységi formák

sokszínűsége a kevésbé eredményes tanulókat is vonzza, felkelti kíváncsiságukat, segítheti őket a pályaválasztásban. Az itt szerzett ismeretek a különféle tantárgyak óráin jól kamatoztathatóak.

Célok

A tantárgy tanítása során a következő három alapvető cél megvalósítására kell törekedni:

1. A lakóhely természeti környezetével kapcsolatos alapismeretek közlése;*
2. A természet kutatását és védelmét szolgáló jártasságok, készségek kialakítása és fejlesztése;
3. Természetbarát és -búvár magatartás fejlesztése.

Fejlesztési követelmények

A foglalkozásoknak köszönhetően a tanév végére a tanulók képesek lesznek:

- 1.1. felsorolni és felismerni a lakóhelyük természeti környezetében található jellegzetes élettereket, megnevezni ezek legfontosabb jellemzőit;
- 1.2. felsorolni és felismerni ezen jellegzetes életterek legjellemzőbb fajait;
- 1.3. felismerni a lakóhely természeti környezetében zajló legalapvetőbb természeti jelenségeket, megfogalmazni ezen jelenségek lényegét, valamint felsorolni főbb hatásaikat az élővilág életére;
- 1.4. felismerni és megnevezni a lakóhely természeti környezetében gyakran elő-forduló fogyasztható, illetve mérgező növényeket, gombákat, megnevezni a fogyasztható növények, gombák fontosabb felhasználási módjait;
- 1.5. megnevezni a lakóhely környezetének természeti értékeit, megindokolni ezek fontosságát, leírni lelőhelyüket;
- 1.6. felsorolni a lakóhely természeti környezetét veszélyeztető tényezőket, megmagyarázni ezen tényezők élővilágra gyakorolt káros hatását;
- 2.1. elemi megfigyelési eszközöket használni, elemi megfigyelési technikákat gyakorolni;
- 2.2. határozókönyveket használni;
- 2.3. feljegyezni megfigyeléseiket, szóban és írásban beszámolni megfigyeléseikről;
- 2.4. elemi természetvédelmi munkák elvégzésére;
- 3.1. természetbarát módon viselkedni a természetben;
- 3.2. felismerni a tanulmányozott állatokkal kapcsolatos leggyakoribb tévhitek és elő-ítéletek valótlanosságát;
- 3.3. érdeklődéssel közelíteni a természet felé, az elsajátított módszerekkel tanulmányozni a természettel kapcsolatban felmerülő kérdéseiket.

Tartalom

A tantárgy tananyaga a következő tartalmi egységekből áll:

A lakóhely természeti környezete

- A lakóhely természeti környezetében található jellegzetes életterek legfontosabb jellemzői
- A jellegzetes életterek legjellemzőbb fajai
- A lakóhely természeti környezetében zajló legalapvetőbb természeti je-lenségek
- A lakóhely természeti környezetében zajló legalapvetőbb természeti jelenségek főbb hatásai az élővilág életére
- A lakóhely természeti környezetében gyakran előforduló fogyasztható, illetve mérgező növények, gombák
- A fogyasztható növények, gombák leggyakoribb felhasználási módjai
- A lakóhely környezetének legjelentősebb természeti értékei
- A lakóhely természeti környezetét veszélyeztető főbb tényezők

Természetkutatási és -védelmi módszerek

- Egyszerű megfigyelési eszközök, elemi megfigyelési technikák

* Az egyes célokhoz tartozó részcélok a *Fejlesztési követelmények* című alegységben vannak kifejtve részletesen.

- Határozók használata
- Megfigyelések feljegyzése, beszámoló a megfigyelésekről
- Természetvédelmi lehetőségek

Természetbarát és -bűvár magatartás

- Természetbarát magatartás
- Állatokkal kapcsolatos tévhitek és előítéletek kiigazítása
- Természetbűvár magatartás
-

Megjegyzések

A jelenségek, folyamatok, élőlények alaposabb megismerése és megértése céljából az időjárás megfigyelések és mérések, élettér-vizsgálatok és élőlény-tanulmányozások állandó vizsgálati területekhez kötődnek, valamennyi évszakban ismétlődnek. A tanulók így nemcsak helyzetképekkel ismerkednek meg, hanem bepillantást nyernek a tanulmányozott élettereken zajló folyamatokba, illetve nyomon követhetik a rendszeres vizsgálatra kijelölt élőlények életében bekövetkező változásokat is.

Az 1., 3., 5. és 7. tanulási egységek helyszíne valamely közeli fenyő- és/vagy lomberdőben kijelölt vizsgálati terület(ek); a 2., 4., 6. és 8. egységek megvalósítása közeli nedves réten, száraz mezőn, vízparton és vízen kiválasztott területeken történik. A Tudáspróbák alkalmanként más és más vizsgálati területeken zajlanak. Az adott helyszínre jellemző jellegzetes élettereket és ezeknek megfelelő fajokat tanácsos válasz-tani. A vizsgálati terület legyen kellően nagy, azaz elég nagy ahhoz, hogy fellelhetőek legyenek benne a sajátos jegyek és fajok, ugyanakkor részletesen vizsgálható legyen a rendelkezésre álló idő alatt.

A helyszín megközelítéséhez szükséges idő, energia és költségek minimalizálása érdekében ajánlatos az egyes tanulási egységben előírtakat egyszerre megvalósítani azaz 4-6 környezeti nevelés órát ütemezni kirándulásonként. Az 1. és 2., a 3. és 4., az 5. és 6., a 7. és a 8. tanulási egység sorrendje egymás között – a Tudáspróba kivételével – tetszőlegesen felcserélhető. A Tudáspróbákra az évszakok végén kerüljön sor!

A foglalkozások kiemelten fontos mozzanatát jelentik a pillanatnyilag tapasztaltak alapos összevetése az előzőleg megfigyelttel. Az összehasonlítás megkönnyítése érdekében az életterek és a kijelölt fajok állapotát valamennyi alkalommal a feltételek engedte legnagyobb részletességgel fel kell jegyezni: helyszínrajzot, fajlistát, növény- és állatrészleteket, hőmérséklet-táblázatokat ajánlott készíteni. Kerüljük az élőlények gyűjtés céljából történő elpusztítását – csak természet elengedte anyagokat gyűjtsünk!

A számos teendő kivitelezésére a kiscsoportos differenciált foglalkozás a leg-inkább alkalmas szervezési forma. A résztvevők befejeztével az egyes – állandóan változó összetételű – csoportok képviselői beszámolnak osztálytársaiknak megfigyeléseikről, mérési eredményeikről, következtetéseikről, bemutatják megvalósításukat.

A projekt-feladat kiválasztása a tanulók érdeklődése és kívánsága alapján történik. A projektben részt vevők száma szabadon megválasztható, a projekt időtartama a választott téma jellegétől, illetve a tanulmányozás mélységétől függően néhány héttől több hónapig terjedhet. A kiválasztott témák feldolgozása során nemcsak az információk gyűjtése és feldolgozása a feladat, hanem a közéleti szereplés és részvétel megtanulása és valóságos gyakorlása is. Így a projekt-módszer bekapcsolja az iskolát a helyi közéletbe. A folyamat lezárásaként a résztvevők használati és/vagy informatívértékkel bíró közös alkotás(oka)t hoznak létre. Ez lehet művészeti, ipari vagy irodalmi alkotás, kiállítás, újságcikk, esszé vagy színdarab, közhasznú (természetvédő, környezetszépítő) tevékenység (Hortobágyi 1995).

Köszönetnyilvánítás

Köszönöm Pálfalvi Pál középiskolai tanárnak, szakirányítónak, hogy ismereteit megosztotta velem, tanácsaival segédkezett a dolgozat létrejöttében.

Bibliográfia

Hortobágyi Katalin (szerk.): *Környezeti nevelés az erdei iskolában*. Budapest, 1995, Alapítvány a Magyarországi Környezeti Nevelésért. / Réce-füzetek 4./

Kerekes Szilárd: *Tantárgyjavaslatok kisiskolások környezeti neveléséhez*. I. fokozati módszertani-tudományos dolgozat. Csíkszereda, 2004.